॥ श्रीः ॥

श्रीगणेशाय नमः ।

महाकविश्रीभासप्रणीतं

दूतघटोत्कचम् ।

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः —

नारायणस्त्रिभुवनैकपरायणो वः
पायादुपायगतयुक्तिकरः सुराणाम् ।
लोकत्रयाविरतनाटकतन्त्रवस्तु-
प्रस्तावनप्रतिसमापनसूत्रधारः ॥ १ ॥

आर्यमिश्रान् विज्ञापयामि । अये किन्नुखलु मयि विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव श्रूयते । अङ्ग! पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

भो! निवेद्यतां निवेद्यतां तावत् ।

सूत्रधारः — भवतु, विज्ञातम् । एष खलु संशप्तकानीकनिर्गते जनार्दनसहाये धनञ्जये तदनन्तरमुपगतभीष्मवधामर्षितैः धार्तराष्ट्रैः परिवार्य निहतः कुमारोऽभिमन्युः । तथाहि,

यान्त्यर्जुनप्रत्यभियानभीता
  यतोऽर्जुनस्तां दिशमीक्षमाणाः ।
नराधिपाः स्वानि निवेशनानि
  सौभद्रबाणाङ्कितनष्टसंज्ञाः ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति भटः)

भटः—निवेद्यतां निवेद्यतां पुत्रशतश्लाघ्यबान्धवाय विज्ञानविस्तारितविनयाचारदीर्घचक्षुषे महाराजाय धृतराष्ट्राय । एष खलु,

यौधस्यन्दनवाजिवारणवधैर्विक्षोभ्य राज्ञां बलं
  बालेनार्जुनक(भ?र्म) येन समरे लीलायता‡ दर्शितम् ।
सौभद्रः स रणे नराधिपशतैर्वेगागतैः (सर्विश्च-
  खेशतस्व?*) पितामहस्य सहसैवोत्सङ्गमारोपितः ॥ ३ ॥

इति ।

(ततः प्रविशति धृतराष्ट्रो गान्धारी दुःशला प्रतिहारी च)

धृतराष्ट्रः—कथं कथं भोः!

---

‡ लीलाशब्दो लोहितादिगणे कण्ड्वादिगणे वा द्रष्टव्यः ।   * वक्ररेखान्तर्गत 'सर्वतः खे यातस्य' इति पठनीयं भाति ।

केनैतच्छ्रुतिपथदूषणं कृतं मे
कोऽयं मे प्रियमिति विप्रियं ब्रवीति ।
कोऽस्माकं शिशुवधपातकाङ्क्षितानां
वंशस्य क्षयमवघोषयत्यभीतः ॥ ४ ॥

गान्धारी —(क) महाराअ! अत्थि पुण, जाणीअदि केवळं पुत्तसंखअकारओ कुळविग्गहो भविस्सदि त्ति ।

धृतराष्ट्रः—गान्धारि! ज्ञायते ।

गान्धारी —(ख) महाराअ! कदाणुखु ।

धृतराष्ट्रः— गान्धारि ! शृणु ।

अद्याभिमन्युनिधनाज्जनितप्रकोपः
सामर्षकृष्णधृतरश्मिगुणप्रतोदः ।
पार्थः करिष्यति तदुग्रधनुस्सहायः
शान्तिं गमिष्यति विनाशमवाप्य लोकः ॥ ५ ॥

गान्धारी —(ग) हा अभिमञ्ञो! ईदिसे वि णाम (उ)त्तमपुरुसक्खअकारए कुळविग्गहे वत्तमाणे बाळभावणिमज्जअं

(क) महाराज! अस्ति पुनः, ज्ञायते केवलं पुत्रसंक्षयकारकः कुलविग्रहो भविष्यतीति ।

(ख) महाराज! कदानुखलु ।

(ग) हा अभिमन्यो! ईदृशेऽपि नामोत्तमपुरुषक्षयकारके कुलविग्रहे वर्तमाने

अम्माणं *भ(ळळ?)ग्गकमेण करअन्तो कहिं दाणि पोत्तअ! गदो सि ।

दुःशला — (क) जेण दाणि वहूए उत्तराए वेधव्वं दाइदं, तेण अत्तणो जुवदिजणस्स वेधव्वमादिट्ठं ।

धृतराष्ट्रः — अथ केनैष व्यसनार्णवस्य सेतुर्बद्धः ।

भटः — महाराज! मया ।

धृतराष्ट्रः — को भवान् ।

भटः — महाराज! ननु जयत्रातोऽस्मि ।

धृतराष्ट्रः — जयत्रात!

केनाभिमन्युर्निहतः कस्य जीवितमप्रियम् ।
पञ्चानां पाण्डवाग्नीनामात्मा येनेन्धनीकृतः ॥ ६ ॥

भटः — महाराज! बहुभिः खलु पार्थिवैः सह समागतैर्निहतः कुमारोऽभिमन्युः । स्यात् तु जयद्रथो निमित्तभूतः ।

धृतराष्ट्रः — किं किं जयद्रथो निमित्तभूतः ।

बालभावनिमज्जनमस्माकं भाग्यक्रमेण कुर्वन् कुत्रेदानीं पौत्रक! गतोऽसि ।

(क) येनेदानीं वध्वै उत्तरायै वैधव्यं दत्तं, तेनात्मनो युवतिजनाय वैधव्यमादिष्टम् ।

---

* दुर्भाग्यक्रमेणेत्यर्थः । दुरशब्दो वा भकारात् प्राक् पाठ्यः ।

भटः—महाराज! अथकिम्।

धृतराष्ट्रः—हन्त जयद्रथो निहतः।

(तच्छ्रुत्वा दुःशला रोदिति)

धृतराष्ट्रः—कैषा रोदिति।

प्रतिहारी—(क) महाराअ! भट्टिदारिआ दुश्शळा।

धृतराष्ट्रः—वत्से! अलमलं रुदितेन। पश्य,

भर्तुस्ते नूनमत्यन्तमवैधव्यं न रोचते।
येन गाण्डीविबाणानामात्मा लक्षीकृतः स्वयम्॥ ७॥

दुःशला—(ख) तेण हि अणुजाणादु मं तादो, अहं पि गमिस्सं वहूए उत्तराए सआसं।

धृतराष्ट्रः—वत्से! किमभिधास्यसि।

दुःशला—(ग) ताद! एवञ्च भणिस्सं—अज्ज काळिअं च दे वेसग्गहणं अहं वि उवधारइस्सामि त्ति।

(क) महाराज! भर्तृदारिका दुःशला।

(ख) तेन ह्यनुजानातु मां तातः, अहमपि गमिष्यामि वध्वा उत्तरायाः सकाशम्।

(ग) तात! एवञ्च भणिष्यामि—अद्य कालिकं च ते वेषग्रहणमहमप्युपधारयिष्यामीति।

गान्धारी — (क) पुत्तिए ! माखु माखु अमङ्गळं भणाहि । जीवदि खु दे भत्ता ।

दुःशला — (ख) अम्ब ! कुदो मे एत्तिआणि भाअधेआणि । (जो?)जणद्दणसहाअस्स धणञ्जअस्स विप्पिअं करिअ को हि णाम जीविस्सिदि ।

धृतराष्ट्रः — सत्यमाह (तिचस्थिनी?*) दुःशला । कुतः,

कृष्णस्याष्टभुजोपधानरचिते योऽङ्के विवृद्धश्चिरं
यो मत्तस्य हलायुधस्य भवति प्रीत्या द्वितीयो मदः ।
पार्थानां सुरतुल्यविक्रमवतां स्नेहस्य यो भाजनं
तं हत्वा क इहोपलप्स्यति§ चिरं स्वैर्दुष्कृतैर्जीवितम् ॥८॥

जयत्रात ! अथ तदवस्थं पुत्रं दृष्ट्वा किं प्रतिपन्नं तेन गाण्डीवधन्वना ।

भटः — महाराज ! किं वार्जुनसमीपे वृत्तमेतत् ।

धृतराष्ट्रः — कथमर्जुनोऽपि नात्रासीत् ।

(क) पुत्रिके ! माखलु माखल्वमङ्गलं भण । जीवति खलु ते भर्ता ।

(ख) अम्ब ! कुतो मे एतावन्ति भागधेयानि । जनार्दनसहायस्य धनञ्जयस्य विप्रियं कृत्वा को हि नाम जीविष्यति ।

---

* 'तपस्विनी' इति पाठ्यम् ।   § इहात्मनेपदानित्यत्वं बोध्यम् ।

भटः — महाराज ! अथकिम् ।

धृतराष्ट्रः — कथमिदानीं वृत्तमेतत् ।

भटः — महाराज ! श्रूयतां — संशप्तकानीकनिवाहिते जनार्दनसहाये धनञ्जये स बालभावाददृष्टदोषः सङ्ग्राममवतीर्णः कुमारोऽभिमन्युः ।

धृतराष्ट्रः — हन्त ! युक्तरूपोऽस्य वधः । को हि समर्थः सन्निहितशार्दूलां गुहां धर्षयितुम् । अथ शेषाः पाण्डवाः किमनुतिष्ठन्ति ।

भटः — महाराज ! श्रूयतां,

चितां न तावत् स्वयमस्य देह-
मारोपयन्त्यर्जुनदर्शनार्थम् ।
तेषां च नामान्युपधारयन्ति
यैस्तस्य गात्रे प्रहृतं नरेन्द्रैः ॥ ९ ॥

धृतराष्ट्रः — गान्धारि ! तदागम्यताम् । गङ्गाकूलमेव यास्यावः ।

गान्धारी — (क) महाराअ ! णं तहिं गाहामो ।

धृतराष्ट्रः — गान्धारि ! शृणु ,

(क) महाराज ! ननु तत्र गाहावहे ।

अद्यैव दास्यामि जलं हृतेभ्यः
स्वेनापराधेन तवात्मजेभ्यः ।
न त्वस्मि शक्तः सलिलप्रदानैः
कर्तुं नृपाणां शिबिरोपरोधम् ॥ १० ॥

(ततः प्रविशति दुर्योधनो दुःशासनः शकुनिश्च)

दुर्योधनः—वत्स! दुःशासन!

यातोऽभिमन्युनिधनात् स्थिरतां विरोधः
प्राप्तो जयः प्रचलिता रिपवो निरस्ताः ।
उन्मूलितोऽस्य च मदो मधुसूदनस्य
लब्धो मयाद्य सममभ्युदयेन शब्दः ॥ ११ ॥

दुःशासनः— अहोतुखलु,

रुद्धाः पाण्डुसुता जयद्रथबलेनाक्रम्य शत्रोर्बलं
सौभद्रे विनिपातिते शरशतक्षेपैर्द्वितीयेऽर्जुने ।
प्राप्तैश्च व्यसनानि भीष्मपतनादस्माभिरस्याहवे
तीव्राः शोकशराः कृताः खलु मनस्येषां सुतोत्सादनात् ॥ १२ ॥

शकुनिः—

जयद्रथेनाद्य महत् कृतं रणे
नृपैरसम्भावितमात्मपौरुषम् ।
प्रसह्य तेषां यदनेन संयुगे
समं सुतेनाप्रतिमं हृतं यशः ॥ १३ ॥

दुर्योधनः — मातुल !

शकुनिः — वत्स ! किम् ।

दुर्योधनः — मातुल ! इतस्तावत् । वत्स ! दुःशासन ! इतस्तावत् । तत्रभवन्तं तातमभिवादयिष्यामः ।

शकुनिः — वत्स ! दुर्योधन ! मामैवम् ।

कामं न तस्य रुचितः कुलविग्रहोऽय-
मस्मांश्च गर्हयति स प्रियपाण्डवत्वात् ।
युद्धोत्थितैर्जयमवाप्य हि तुल्यरूपम्*
एवं प्रहृष्टवदनैरभिगन्तुमेनम् ॥ १४ ॥

दुर्योधनः — मातुल ! मामैवम् । यथा तथा भवतु, तत्र-भवन्तं तातमभिवादयिष्यामः (परिक्रामति)

दुर्योधनः — तात ! दुर्योधनोऽहमभिवादये ।

दुःशासनः — तात ! दुःशासनोऽहमभिवादये ।

शकुनिः — शकुनिरहमभिवादये ।

सर्वे — कथमाशीर्वचनं न प्रयुज्यते ।

धृतराष्ट्रः — पुत्र ! कथमाशीर्वचनमिति ।

सौभद्रे निहते बाले हृदये कृष्णपार्थयोः ।
जीविते निरपेक्षाणां कथमाशीः प्रयुज्यते ॥ १५ ॥

---

* तुल्यरूप युक्तरूपमित्यर्थः ।

दुर्योधनः— तात! किंकृतोऽयं सम्भ्रमः ।

धृतराष्ट्रः— किंकृतोऽयं सम्भ्रम इति ।

एका कुलेऽस्मिन् बहुपुत्रनाथे
लब्धा सुता पुत्रशताद् विशिष्टा ।
सा बान्धवानां भवतां प्रसादाद्
वैधव्यमश्लाघ्यमवाप्स्यतीति ॥ १६ ॥

दुर्योधनः— किं चात्र जयद्रथस्य ।

धृतराष्ट्रः— तेन किल वरविदग्धेन रुद्धाः पाण्डवाः ।

दुर्योधनः— आ तेन रुद्धाः, बहुभिः खल्वन्यैः ।

धृतराष्ट्रः— भोः कष्टम् ।

बहूनां समुपेतानामेकस्मिन्निर्घृणात्मनाम् ।
बाले पुत्रे प्रहरतां कथं न पतिता भुजाः ॥ १७ ॥

दुर्योधनः— तात!

वृद्धं भीष्मं छलैर्हत्वा कथं न पतिता भुजाः ।
हत्वास्माकं पतिष्यन्ति तमबालपराक्रमम् ॥ १८ ॥

धृतराष्ट्रः— पुत्र! किं भीष्मस्य निपातनमभिमन्योश्च वधः समः* ।

---

* ममेति स्यात् ।

दुर्योधनः — तात! कथं न समः ।

धृतराष्ट्रः — पुत्र! श्रूयताम्,

स्वच्छन्दमृत्युर्निहतो हि भीष्मः
स्वेनोपदेशेन कृतात्मतुष्टः‡ ।
अयं तु बालः कुरुवंशनाथ-
श्छिन्नोऽर्जुनस्य प्रथमः प्रवालः ॥ १९ ॥

दुःशासनः — तात! बालो न बाल इति । अभिमन्युना,

धृतराष्ट्रः — किं किं दुःशासनो व्याहरति ।

दुःशासनः — अथकिम् ।

सर्वेषां नः पश्यतां युध्यतां च
†व्या(चा?धा)मोष्मं *गृह्य चापं करेण ।
सूर्येणेवाभ्यागतैरंशुजालैः
सर्वे बाणैरङ्किता भूमिपालाः ॥ २० ॥

---

‡ कृतार्थतुष्ट इत्यर्थः । तथैव वा पाठो भवेत् ।

† व्याधामोष्म दम्भोलिविषम् । 'व्याधाम पुंसि दम्भोलि.' इति वैजयन्ती, ऊष्मो घर्मेऽश्रुणि तथा ज्येष्ठ ऊष्मा स्त्रिया त्विपि' इति चोपालितश्च ।

* 'क्त्वापिच्छन्दसि' (७-१-३८) इति सूत्रे अपिशब्दस्य सर्वोपाधिव्यभिचारार्थत्वाद् भाषायामसमासे क्त्वो ल्यबि'ति 'स्वचन त्यज्य गच्छति' इति प्रयोगगतो ल्यप् साधितो दुर्घटवृत्तौ 'समासेऽनञ्पूर्वे' (७ १-३७) इति सूत्रे । सैव गतिरिहाश्रयणीया । अथवा 'व्याधामोष्म' इत्यनुस्वारो दीर्घलिपिस्थाने लेखकेन प्रमाद् लिखित इति कल्प्यम् । तथा च 'व्याधामोष्मागृह्य' इति पाठ. स्यात् । व्याधामस्येवोष्मा यस्य तत् व्याधामोष्म दम्भोलिशक्तिकमित्यर्थः । चापविशेषणमिद नकारान्तोत्तरपदकम् । चापशब्दश्चेह नपुंसकलिङ्ग आश्रयणीय 'अस्त्रियौ चापधनुषी' इति वैजयन्त्युक्ते । एवञ्च 'आगृह्य' इति ल्यबन्तं लभ्यते । 'अयमागृहीतकमनीयकङ्कण.' इतिवत्पात्राङ्पूर्वो ग्रहिः सम्यग्ग्रहणे वर्तिष्यते ।

धृतराष्ट्रः—कष्टं भोः!

बालेनैकेन तावद् भोः! सौभद्रेणेदृशं कृतम्।
पुत्रव्यसनसन्तप्तः पार्थो वः किं करिष्यति ॥ २१ ॥

दुर्योधनः—किं करिष्यति।

धृतराष्ट्रः—तत् करिष्यति, यत् सावशेषायुषो द्रक्ष्यथ।

दुर्योधनः—तात! कस्तावदर्जुनो नाम।

धृतराष्ट्रः—पुत्र! अर्जुनमपि न जानीषे।

दुर्योधनः—न जाने।

धृतराष्ट्रः—तेन हि, अहमपि न जाने। किन्तु, अर्जुनस्य बलवीर्यज्ञा बहवः सन्ति। तान् पृच्छ।

दुर्योधनः—तात! केऽर्जुनस्य बलवीर्यज्ञा मया प्रष्टव्याः।

धृतराष्ट्रः—पुत्र! श्रूयतां,

शक्रं पृच्छ पुरा निवातकवचप्राणोपहारार्चितं
पृच्छास्त्रैः परितोषितं बहुविधैः कैरातरूपं हरम्।
पृच्छाग्निं भुजगाहुतिप्रणयिनं यस्तर्पितः खाण्डवे
[१]विद्यारक्षितमद्य येन च जितस्त्वं पृच्छ चित्राङ्गदम्॥२२॥

दुर्योधनः—यद्येतद् वीर्यमर्जुनस्य, किमस्माकं बले न सन्ति प्रतियोद्धारोऽर्जुनस्य।

---

[१] विद्यारक्षितं विद्याधरम्।

धृतराष्ट्रः — पुत्र! यदि, के।

दुर्योधनः — ननु कर्ण एव तावत्।

धृतराष्ट्रः — अहो हास्यः खलु तपस्वी कर्णः।

दुर्योधनः — केन कारणेन।

धृतराष्ट्रः — श्रूयतां,

शक्रापनीतकवचोऽधैरथः प्रमादी
व्याजोपलब्धविफलास्त्रबलो घृणावान्।
कर्णोऽर्जुनस्य किल(चा? या)स्यति तुल्यभावं
यद्यस्त्रदानगुरवो दहनेन्द्ररुद्राः ॥ २३ ॥

शकुनिः — प्रभवति भवानस्मानवधीरयितुम्।

धृतराष्ट्रः — शकुनिरेष व्याहरति। भोः शकुने!

त्वया हि यत् कृतं कर्म सततं द्यूतशालिना।
तत् कुलस्यास्य वैराग्निर्बालेष्वपि न शाम्यति ॥ २४ ॥

दुर्योधनः — अये,

भूमिकम्पः सशब्दोऽयं कुतोनु सहसोत्थितः।
उल्काभिश्च पतन्तीभिः प्रज्वालितमिवाम्बरम् ॥ २५ ॥

धृतराष्ट्रः — पुत्र! एवं मन्ये,

सुव्यक्तं निहतं दृष्ट्वा पौत्रमायस्तचेतसः।
उल्कारूपाः पतन्त्येते महेन्द्रस्याश्रुबिन्दवः ॥ २६ ॥

दुर्योधनः— जयत्रात! गच्छ, पाण्डवशिबिरे शङ्खपटहसिंहनादरवोन्मिश्रः किंकृतोऽयं शब्द इति ज्ञायताम् ।

भटः— यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) संशप्तकानीकनिग्राहितप्रतिनिवृत्तेन धनञ्जयेन निहतं पुत्रमङ्कस्थमश्रुभिः परिषिच्य जनार्दनावभर्त्सितेन प्रतिज्ञातं किलानेन ।

दुर्योधनः— किमिति किमिति ।

भटः—

तस्यैव व्यवसायतुष्टहृदयैस्तद्विक्रमोत्साहिभि-
स्तुष्टास्यैर्जितमित्यवेक्ष्य सहसा नादः प्रकर्षात् कृतः ।
आक्रान्ता गुरुभिर्धराधरवरैः संक्षेपितैः पार्थिवै-
र्भूमिश्चागतसम्भ्रमेव युवतिस्तस्मिन् क्षणे कम्पिता ॥ २७ ॥

धृतराष्ट्रः—

प्रतिज्ञा(सा?स्व)रमात्रेण कम्पितेयं वसुन्धरा ।
सुव्यक्तं धनुषि स्पृष्टे त्रैलोक्यं विचलिष्यति ॥ २८ ॥

दुर्योधनः— किमनेन प्रतिज्ञातम् ।

भटः—

येन मे निहतः पुत्रस्तुष्टिं ये च हते गताः ।
श्वः सूर्येऽस्तमसम्प्राप्ते निहनिष्यामि तानहम् ॥ २९ ॥

इति ।

दुर्योधनः — प्रतिज्ञाव्याघाते प्रयत्नमनुतिष्ठामि ।

धृतराष्ट्रः — पुत्र ! किं करिष्यसि ।

दुर्योधनः — ननु सर्वाक्षौहिणीसन्दोहेनच्छादयिष्ये जयद्रथम् । अपिच,

द्रोणोपदेशेन यथा तथैव
संयोजये व्यूहमभेद्यरूपम् ।
खिन्नाशयास्ते सगजाः सयोधा
अप्राप्तकामा ज्वलनं विशेयुः ॥ ३० ॥

धृतराष्ट्रः —

अपि प्रविष्टं धरणीमप्यारूढं नभःस्थलम् ।
सर्वत्रानुगमिष्यन्ति शरास्ते कृष्णचक्षुषः ॥ ३१ ॥

भटः —

क्रूरमेवं नरपतिं नित्यमुद्यतशासनम् ।
यः कश्चिदपरो ब्रूयान्न तु जीवेत् स तत्क्षणम् ॥ ३२ ॥

(ततः प्रविशति घटोत्कचः)

घटोत्कचः — एष भोः !

प्रयामि सौभद्रविनाशचो(द)कं
दिदृक्षुरद्यारिमनार्यचेतसम् ।

विचिन्तयंश्चक्रधरस्य शासनं
यथा गजेन्द्रोऽङ्कुशशङ्कितो बलिम् ॥ ३३ ॥

(अधो विलोक्य) इदमन्योपस्थानद्वारमुखम् । यावदवतरामि (अवतीर्य) आत्मनैवात्मानं निवेदयिष्ये ।

हैडिम्बोऽस्मि घटोत्कचो यदुपतेर्वाक्यं गृहीत्वागतो
द्रष्टव्योऽत्र मया गुरुः स्वचरितैर्दोषैर्गतः शत्रुताम् ।

दुर्योधनः—

एह्येहि प्रविश स्वशत्रुभवनं कौतूहलं मे महद्
धृष्टं श्रावय मां जनार्दनवचो दुर्योधनोऽहं स्थितः ॥ ३४ ॥

घटोत्कचः—(प्रविश्य) अये अयमत्रभवान् धृतराष्ट्रः अयं ननु ललितगम्भीराकृतिविशेषः । आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

वृद्धोऽप्यनाततवली(शुत्र?शत)संहतांसः
श्रद्धेयरूप इव पुत्रशतस्य धृत्या ।
मन्ये सुरैस्त्रिदिवरक्षणजातशङ्कै-
स्त्रासान्निमीलितमुखोऽत्रभवान् हि सृष्टः ॥ ३५ ॥

पितामह ! अभिवादये घटोत्क, न न, युधिष्ठिरादयश्च मे गुरवं भवन्तमभिवादयन्ति । पश्चाद् घटोत्कचोऽहमभिवादये ।

धृतराष्ट्रः—एह्येहि [S]पुत्र ! (?)

S 'हिडिम्बापुत्र ! इति वा पौत्र ! इति वा संबोधनमिदं स्यात् ।

न मे (प्रियादारवमिदं?)[$] ममापि
यद् भ्रातृनाशाद् *व्यसितस्तवात्मा ।
इत्थं च ते नानुगतोऽयमर्थो
मत्पुत्रदोषात् कृपणीकृतोऽस्मि ॥ ३६ ॥

घटोत्कचः—अहो कल्याणः खल्वत्रभवान् । कल्याणानां प्रसूतिं पितामहमाह भगवांश्चक्रायुधः ।

धृतराष्ट्रः—(आसनादुत्थाय) किमाज्ञापयति भगवांश्चक्रायुधः।

घटोत्कचः—न न न, आसनस्थेनैव भवता श्रोतव्यो जनार्दनस्य सन्देशः ।

धृतराष्ट्रः—यदाज्ञापयति भगवांश्चक्रायुधः । (उपविशति)

घटोत्कचः—पितामह! श्रूयतां—हा वत्स! अभिमन्यो! हा वत्स! कुरुकुलप्रदीप! हा वत्स! यदुकुलप्रवाल! तव जननीभ्रातरं जनार्दनं मामपि परित्यज्य पितामहं द्रष्टुमाशया स्वर्गमभिगतोऽसि । पितामह! एकपुत्रविनाशादर्जुनस्य तावदीदृशी खल्ववस्था, का पुनर्भवतो भविष्यति । ततः क्षिप्रमिदानीमात्मबलाधानं कुरुष्व, यथा ते पुत्रशोकसमुत्थितोऽग्निर्न दहेत् प्राणमयं हविरिति ।

धृतराष्ट्रः—

सक्रोधव्यवसायेन कृष्णेनैतदुदाहृतम् ।
पश्यामीव हि गाण्डीवी सर्वक्षत्रवधे धृतः ॥ ३७ ॥

$ धनूरेखान्तर्गत 'प्रियाख्यानमिदम्' इति वा 'प्रिय वाक्यमिदम्' इति वा पाठ्य भाति ।

* व्यसितः दुःखित. । तवेति भ्रातरि संबन्धनीयम् ।

दुर्योधनः— अहो हास्यमभिधानम् ।

घटोत्कचः— किमेतद्धास्यते ।

दुर्योधनः— एतद्धास्यते ।

देवैर्मन्त्रयते सार्धं स कृष्णो जातमत्सरः ।
पार्थेनैकेन यो वेत्ति निहतं राजमण्डलम् ॥ ३८ ॥

घटोत्कचः—

हससि त्वमहं वक्ता प्रेषितश्चक्रपाणिना ।
श्रावितं पार्थकर्मेदमहो युक्तं तवैव तु ॥ ३९ ॥

अपिच, भवतापि श्रोतव्यो जनार्दनस्य सन्देशः ।

दुःशासनः— मा तावद् भोः! क्षत्रियावमानिन्!

पृथिव्यां शासनं यस्य धार्यते सर्वपार्थिवैः ।
सन्देशः श्रोष्यतेऽप्यन्यो नराज्ञस्तस्य सन्निधौ ॥ ४० ॥

घटोत्कचः— कथं कथम् । अराजा नाम भवतां चक्रायुधः । हं भोः!

मुक्ता येन (*चदा पुरा?) नृपतयः प्रभ्रष्टमानोच्छ्रया
येना(घं?‡)नृपमण्डलस्य मिषतो भीष्माग्रहस्ताद् वृतम् ।

---

* अत्र 'जरापुरान्नृपतय' इति पठनीयं भाति । जरापुरं च जरासन्धनगरं स्यात् ।
‡ 'धं' इति पाठ्यं भाति । तथा च अर्धं पत्नी रुक्मिणीत्यर्थः । भीष्मशब्दश्च भीष्मकनामधेये रुक्मिणीपितरि वर्तते ।

श्रीर्यस्याभिरता नियोगसुमुखी श्री(वृक्ष?वत्स)शय्यागृहे
श्लाघ्यः पार्थिवपार्थिवस्तव कथं राजा न चक्रायुधः ॥ ४१ ।

दुर्योधनः— दुःशासन! अलमलं विवादेन ।

राजा वा यदि वाराजा बली वा यदि वाबली ।
बहुनात्र किमुक्तेन किमाह भवतां प्रभुः ॥ ४२ ॥

घटोत्कचः— अथकिम् अथकिम् । प्रभुरेव त्रैलोक्यनाथस्तत्रभवान् नारायणः, विशेषतोऽस्माकं प्रभुः । अपिच,

अवसितमवगच्छ क्षत्रियाणां विनाशं
नृपशतविनिचि(तया?त्या)* लाघवं चास्तु भूमेः ।
न हि तनयविनाशादुद्यतोग्रास्त्रमु(ग्रे?क्ते):
समरशिरसि कश्चित् फल्गुनस्यातिभारः ॥ ४३ ॥

शकुनिः—

यदि स्याद् वाक्यमात्रेण निर्जितेयं वसुन्धरा ।
वाक्ये वाक्ये यदि भवेत् सर्वक्षत्रवधः कृतः ॥ ४४ ॥

घटोत्कचः— रे रे! शकुनिरेष व्याहरति । भोः शकुने

अक्षान् विमुञ्च शकुने! कुरु बाणयोग्य-
मष्टापदं समरकर्मणि युक्तरूपम् ।

---

* विनिचितिर्विनिचयः ।

न ह्यत्र दारहरणं न च राज्यतन्त्रं
प्राणाः पणोऽत्र *रतिरुग्रफलाश्च बाणाः ॥ ४५ ॥

दुःशासनः — हेहेप्रयोगतः,†

क्षिपसि वदसि रूक्षं लङ्घयित्वा प्रमाणं
न च गणयसि किञ्चिद् व्याहरन् दीर्घहस्तः ।
यदि खलु तव दर्पो मातृपक्षोग्ररूपो
वयमपि खलु रौद्रा राक्षसोग्रस्वभावाः ॥ ४६ ॥

घटोत्कचः — शान्तं शान्तं पापम् । राक्षसेभ्योऽपि भवन्त एव क्रूरतमाः । कुतः,

न तु जतुगृहे सुप्तान् भ्रातॄन् दहन्ति निशाचराः
शिरसि न तथा भ्रातुः पत्नीं स्पृशन्ति निशाचराः ।
न च सुतवधं सङ्ख्ये वृत्तं स्मरन्ति निशाचरा
विकृतवपुषोऽ(पुग्रा?प्युग्रा)चारा घृणा न तु वर्जिता ॥ ४७ ॥

दुर्योधनः —

दूतः खलु भवान् प्राप्तो न त्वं युद्धार्थमागतः ।
गृहीत्वा गच्छ सन्देशं न वयं दूतघातकाः ॥ ४८ ॥

घटोत्कचः — किं किं दूत इति मां प्रधर्षयसि । मा तावद् भोः ! न दूतोऽहम् ।

---

* रतिः रतिहेतव इत्यर्थः । हेतुकार्ययोरभेदोपचार आयुर्घृतमितिवत् । † इदं 'रेरेप्रयोगतः' इति पाठो भाति, 'रेरे' इति घटोत्कचेन प्राक्संबोधनकरणात् । 'हीनसंबोधने तु रे' इत्यमरः ।

अलं वो व्यवसायेन प्रहरध्वं समागताः ।
ज्याच्छेदाद् दुर्बलो नाहमभिमन्युरिह स्थितः ॥ ४९ ॥

महानेष कैशोरकोऽयं मे मनोरथः । अपिच,

दष्टोष्ठो मुष्टिमुद्यम्य तिष्ठत्येष घटोत्कचः ।
उत्तिष्ठतु पुमान् कश्चिद् गन्तुमि(च्छेद्?च्छन्)यमालयम् ॥ ५० ॥

धृतराष्ट्रः — पौत्र! घटोत्कच! मर्षयतु मर्षयतु भवान् । मद्वचना(व)गन्ता भव ।

घटोत्कचः — न शक्नोमि रोषं धारयितुम् । तथापि पितामहवचनाद् दूत एवास्मि । किमिति विज्ञाप्यस्तत्रभवान् नारायणः ।

दुर्योधनः — आः कस्य विज्ञाप्यम् । मद्वचनादेवं स वक्तव्यः,

किं व्यर्थं बहु भाषसे न खलु ते पौरु(ष?ष्य)साध्या वयं
दूरं नार्हति किञ्चिदेव वचनं युद्धं यदा दास्यति ।
निर्याम्येष निरन्तरं नृपशतच्छत्रावलीभिर्वृत-
स्तिष्ठ त्वं सह पाण्डवैः प्रतिवचो दास्यामि ते सायकैः॥५१॥

इति ।

घटोत्कचः — पितामह! एष गच्छामि ।

धृतराष्ट्रः — पौत्र! गच्छ गच्छ

घटोत्कचः — भो भो राजानः ! श्रूयतां जनार्दनस्य पश्चिमसन्देशः,

धर्मं समाचर (गु?कु)रु स्वजनव्यपेक्षां
यत् काङ्क्षितं मनसि सर्वमिहानुतिष्ठ ।
जात्योपदेश इव पाण्डवरूपधारी
सूर्यांशुभिः सममुपैष्यति वः कृतान्तः ॥ ५२ ॥

इति । *

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

दूतघटोत्कचमवसितम् ।

शुभं भूयात् ।

---

* इह भरतवाक्यं न पठ्यते ।